

УДК 811.161.2:811.111

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Матківська Н. А.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто специфіку методологічних основ для дослідження аудіовізуального перекладу. Розкрито поліфонічний характер аудіовізуальної продукції, що вимагає використання міждисциплінарного підходу. Проаналізовано методологічні моделі, які демонструють відмінні способи вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: методологія, аудіовізуальний переклад, мікроструктурний аналіз, макроструктурний аналіз, міжсистемний аналіз, репліка.

Matkivskaya N. A. Вопросы методологии исследования аудиовизуального перевода. В статье рассмотрено специфику разработки методологических основ для исследования аудиовизуального перевода. Раскрыто полифонический характер аудиовизуальной продукции, требующей использования междисциплинарного подхода. Проанализированы методологические модели, которые демонстрируют различные способы решения этой проблемы.

Ключевые слова: методология, аудиовизуальный перевод, микроструктурный анализ, макроструктурный анализ, межсистемный анализ, реплика.

Matkivska N. A. Issue of the methodology of audiovisual translation investigation. The article focuses on the peculiarities of the methodological basis for the study of audiovisual translation. It is proved that the polyphonic character of audiovisual products requires to use a multidisciplinary approach. Methodological models revealing various ways to solve this problem are analyzed.

Key words: methodology, audiovisual translation, microstructural analysis, macrostructural analysis, intersystemic analysis, replica.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із виживими науковими чи практичними завданнями. Аудіовізуальний переклад – одна з наймолодших галузей перекладознавства. Завдяки великій популярності і розповсюдженості кінематографічної та анімаційної продукції вона знаходиться в епіцентрі уваги дослідників (Й. Іварсон, П. Райх, В. Горшкової, М. Вербицької, І. Ігнат'єва та Р. Матасова, Г. Готліб, Г. Люкен, Л. Перес-Гонсалес, І. Гамбієр та інших). **Аудіовізуальний переклад**, що має безліч синонімічних назв, таких як теле/відео переклад, кіно переклад, медіа переклад або екранний переклад, трактується як переклад вербального супроводу до відеоряду, що використовується на телебаченні, при перекладі фільмів та іншої аудіо-відео продукції [9, 12].

Важливою складовою будь-якого наукового дослідження є його методологічна основа. Під методологією, яка з грецької перекладається як наука про способи, ми розуміємо систему процедур, наукових принципів аналізу об'єкту дослідження та /або перевірки отриманих результатів. Аудіовізуальний переклад завдяки своїм особливостям ставить перед дослідниками нову проблему, а саме створення методологічної моделі, яка братиме до уваги, як специфіку аудіовізуальної продукції, так і сам об'єкт дослідження. З огляду на це, **актуальність** статті зумовлена активним зацікавленням лінгвістів питаннями систематизації вже існуючих методологічних моделей дослідження аудіовізуального перекладу, що можуть в майбутньому слугувати основою наукових праць у цій галузі.

© Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу

Мета статті – визначити особливості аудіовізуальної продукції, що впливають на розробку методології, а також виявити й описати методологічні моделі дослідження аудіовізуального перекладу, що використовуються у сучасному перекладознавстві.

Завдання статті:

- виокремити особливості аудіовізуальної продукції, що впливають на розробку досліджуваної методології;
- виділити одиницю зіставлення у перекладознавчих дослідженнях аудіовізуального перекладу;
- виокремити і проаналізувати методологічні моделі вивчення аудіовізуального перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розробки методологічної основи для дослідження аудіовізуального перекладу висвітлювали у своїх роботах такі науковці як: Ф. Карамітроглу, Г. Турі, К. Норд, Ф. Шам, Х. Діас Сінтас та Дж. Зубірія. Кожен із них пропонує власну методологічну модель, що бере до уваги особливості аудіовізуальної продукції та різноманітні об'єкти дослідження.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що у перекладацьких дослідженнях аудіовізуальної продукції неможливо спостерігати за діяльністю перекладача безпосередньо, а особливо за його мозковою діяльністю, під час виконання роботи. Саме тому дослідники працюють із текстом оригіналу та його перекладом. Теоретик Р. Рабадан стверджувала, що “ми маємо змогу працювати з вхідними та вихідними даними, тобто текстом оригіналу та його перекладу, що дозволяє нам реконструювати невербальні механізми на лінгвістичному та текстовому рівнях” [10, 67].

Ф. Шам наполягає, що методологія дослідження аудіовізуального перекладу повинна мати міждисциплінарний характер для ретельного вивчення об'єкта. Гібридна жанрова та текстуальна природа аудіовізуальної продукції, а також цілковите розмаїття можливого змісту та численні синхронні означальні коди змушують науковців використовувати різні методологічні підходи, щоб зрозуміти відносини між елементами, які складають об'єкт їхнього дослідження, а також головні текстуальні та контекстуальні питання, що потребують вивчення при перенесенні елементів в іншу мову та культуру [1, 12].

Одна з найбільших складностей формування методологічної бази для аудіовізуального перекладу полягає у його поліфонічності. Аудіовізуальний переклад виступає матеріалізацією різноманітних елементів, а саме: візуальних та звукових, вербальних та невербальних. У роботі над перекладом аудіовізуального продукту перекладач працює не виключно над текстом, а охоплює й інші аспекти медіа мистецтва, які є поліфонічними за своєю суттю. Отже, він має справу як з діалогами / коментарями, так і зі звуковими ефектами, зображенням, атмосферою відео сюжету. Польські перекладознавці А. Пісарська і Т. Томашкевіч зазначають, що “співіснування багатьох семантичних знаків, що утворюють значення, в аудіовізуальному перекладі переноситься з одного семіологічного комплексу в інший” [8, 214]. Це означає, що утворюється два семіологічних комплекси – оригінал та переклад. Тому еквівалентність перекладу аудіовізуального продукту – це не тільки відповідність між лінгвістичними елементами у двох мовах, а й адекватний зв'язок між вербальними і невербальними структурами окремо у творах оригіналу та перекладу.

Дж. Зубірія виокремлює ще декілька методологічних питань [12, 93]. Одним з них є питання обсягу відібраного матеріалу для дослідження. Оскільки неможливо проаналізувати увесь текст, потрібно звертати увагу на ті фрагменти, які проллють світло на процес перекладу з однієї мови іншою. Він наголошує на важливості моменту, коли оригінальний текст поділяється на лінгвістичні одиниці.

Наступною дискусійною проблемою є виокремлення порівнюваних сегментів тексту. Необхідна структурна одиниця повинна порівнювати оригінальний текст та переклад. Цю роль

виконує поняття, введене Р. Меріно [6, 57], а саме *репліка* або *одиниця драми*. Мінімальна структурна одиниця – корисний сегмент для опису і порівняння скриптів оригінального фільму та його перекладу. Встановивши структурні одиниці, текст оригіналу та перекладу паруються і розподіляються на репліки, щоб одиниця оригіналу відповідно була з'єднана зі своїм еквівалентом у перекладі. Ці пари порівнюваних сегментів тексту, які можуть варіюватись у розмірі, дозволяють створити мікротекстуальну еквівалентність.

У перекладознавчій теорії існує кілька методологічних підходів до вивчення аудіовізуального перекладу, запропонованих різними науковцями. Один із таких підходів був сформульований теоретиком Г. Турі, який виокремив кілька етапів дослідження. На першому етапі переклад розглядається як продукт цільової системи. Саме тому спочатку вивчається цільова система, а згодом він пропонує дослідити і сам переклад. Таке дослідження має два напрямки: з одного боку, це незалежний аналіз перекладеного тексту як факту цільової системи, а з іншого, – порівняльний аналіз перекладу з оригінальним текстом. Залежно від мети та завдань дослідження Г. Турі розрізняє кілька фінальних етапів дослідження, а саме порівняння може відбуватись між: 1) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу; 2) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу на різні мови; 3) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу однією і тією ж мовою, але виконаними у різні часи; 4) різні фази підготовки одного і того самого перекладу [11, 55–58].

Серед недоліків методологічного підходу Г. Турі відзначає його спрямованість на мікроструктурний рівень, тобто в основному на дослідження лінгвістичних особливостей або деталей. Він бере до уваги такі параметри як жанр оригінального тексту, певний часовий період, у якому цей текст був створений, перекладачів та видавців, що працювали над текстами. Ф. Карамітроглу вважає, що Г. Турі нехтує важливістю ролі реципієнтів, а фокусує свою увагу, головним чином, на оригінальному тексті.

Інший підхід був запропонований К. Норд, яка розробила серію послідовних методологічних кроків для дослідження перекладу. Першим кроком є аналіз перекладу, оскільки він відображає відповідність або девіацію існуючих норм. Наступним є вивчення усіх наявних критичних оглядів, які непрямо будуть відображати нормативні очікування глядачів. Теоретичні висловлювання науковців або інших перекладачів будуть також відображати домінуючий концепт перекладу, що досліджується. Зворотній зв'язок від користувачів, іншими словами глядачів, потрібно також враховувати, проте звертати увагу на метод збору цієї інформації. Останнім кроком є багатомовне порівняння, що допоможе зробити висновок про реалізацію певних перекладацьких конвенцій у цільових культурах [7, 103–106].

У цій методологічній моделі аудіовізуального перекладу домінуючим є переклад, у той час як вивчення особливостей оригінального тексту дещо нехтується. Проте варто наголосити, що вивчення критичних оглядів та відгуків глядачів відіграє важливу роль у дослідженні аудіовізуального перекладу. Неможливо зробити висновок про доцільність використання тієї чи іншої перекладацької стратегії чи техніки, не отримавши зворотній зв'язок від глядачів, а то й професійних критиків. Саме зворотній зв'язок від глядачів допоможе науковцям розробити норми виконання аудіовізуального перекладу, щоб переклад аудіовізуального продукту відповідав очікуванням глядачів. Аудіовізуальний переклад є переважно комерційним проектом, успішність якого залежить від думки глядачів. Саме тому про доцільність використання тих чи інших перекладацьких стратегій у цій галузі можна говорити лише проаналізувавши відгуки глядачів. Такий етап дослідження аудіовізуального продукту є однозначно великою перевагою цього підходу.

Одною з центральних робіт у галузі методології аудіовізуального перекладу є робота Ф. Карамітроглу, у якій він пропонує модель аналізу, що базується на адаптованій Івен-Зохаром схемі комунікації Р. Якобсона. Ця модель представлена як взаємодія факторів, що утворює вісь *x* або горизонтальні ряди та рівні або підсистеми, що складають вісь *y* або

вертикальні стовпці. Ці рівні означають три різні підсистеми, що конструюють загальну полісистему: система цільового перекладу, система цільового аудіовізуального перекладу та певний переклад аудіовізуального тексту або групи текстів. Вони також визначають ступінь важливості або ієрархії факторів, що обумовлюють виникнення норм. Автор досить детально аналізує такі фактори: людський фактор; переклад тексту для цільової аудиторії (з семіотичної точки зору); реципієнти, але лише групи звичайних глядачів, які спожили цей продукт свідомо або складають його цільову аудиторію; спосіб виконання аудіовізуального перекладу; різноманітні інституції, як наприклад, критики, телеканали, телекомпанії або студії; та ринок. Після цього автор аналізує функції своєї системи, наголошуючи на гетерогенності сукупностей відносин і рівнів, що складають систему та її місце у ширшому полісистемному контексті [4, 26–34].

Методологічна модель Ф. Карамітроглу слугує спробою досить детально описати важливі параметри аудіовізуального перекладу, що є безперечно її перевагою. Серед недоліків цієї моделі можна виокремити акцент на макроструктурі тексту та недостатньо детальне вивчення мікротекстуальних відносин. Таким чином, повсякденні складнощі та потреби перекладачів та практиків нехтуються прихильниками полісистемного підходу.

Досить цікавою є модель, запропонована Ф. Шапом, основу якої складає аналіз означальних кодів. Він розділяє аудіовізуальний продукт на певні коди та пропонує їхній поетапний аналіз як схему дослідження, серед них: *лінгвістичний, паралінгвістичний, музичний, звукового супроводу, іконографічний, фотографічний, кадровий, мобільності та графічний*. Автор наголошує, що, звичайно, без лінгвістичного коду в тексті ми б не могли говорити про перекладацький процес. Він не є особливістю аудіовізуального перекладу, проте володіє певними характеристиками, як наприклад, використання різних реєстрів у мові або діалогічне спонтанне мовлення, які потрібно брати до уваги. Дослідження паралінгвістичного коду охоплює вивчення синхронізації діалогів в аудіовізуальній продукції. Наступні два коди належать до акустичного каналу. Під музичним кодом мається на увазі переклад пісень. Далі йде код голосового супроводу, коли дослідник розглядає переклад мовлення наратора в аудіовізуальному тексті, який може бути частиною історії на екрані або ж просто позаекранним наратором. Аналіз іконографічного коду відбувається, тоді коли у тексті описують зображуваний предмет або зміст тексту, пов'язаний із цим предметом. Фотографічний код пов'язаний із субтитруванням, тому що тут аналізують синхронізацію субтитрів із кадрами. Плановий код та код мобільності суголосні із дублюванням, адже при крупних планах аналізують синхронізацію перекладу та ліпсик відповідники, а також кінетику та жести. Аналізуючи графічний код, ми розглядаємо переклад усіх написів, що з'являються на екрані [1, 12–24].

Перевагою цієї моделі можна назвати її деталізованість. Вона надає нам можливість проаналізувати аудіовізуальний переклад у різних аспектах. Проте, варто зазначити, що у більшості випадків деякі з кодів виявляються другорядними або ж зовсім не важливими. Тому досліднику доведеться адаптувати цю модель, відкинувши деякі з вище згаданих кодів.

Основою ще одного підходу для аналізу аудіовізуального перекладу є модель, запропонована Дж. Ламбертом та Г. ван Горпом [5, 42], що первинно слугувала для дослідження художньої літератури. У схематичній репрезентації вони зображують основні параметри, які беруться до уваги під час виконання перекладу. З одного боку – це літературна система оригінального твору, а з іншого, – літературна система цільової аудиторії. Обидві системи складаються з автора, тексту та читача (відповідно оригінального та цільового). Науковці наполягають на тому, що потрібно вивчати усі відносини між цими параметрами, як у межах однієї системи, так і міжсистемні зв'язки. Ця модель складає базову структуру для аналізу будь-якого перекладу, а також може слугувати основою для створення інших моделей дослідження перекладу за допомогою необхідної та належної адаптації та трансформації.

Узявши за основу вище згадану модель Дж. Ламберта та Г. Ван Горпа, Х. Діаз-Сінтас запропонував власний підхід до вирішення цієї проблеми [2, 195], доповнивши її необхідними елементами та врахувавши всю специфіку аудіовізуального перекладу.

Отже, схема дослідження аудіовізуального перекладу складається з чотирьох основних етапів, а саме: 1) отримання попередніх даних; 2) макроструктурний аналіз; 3) мікроструктурний аналіз; 4) міжсистемний аналіз.

На першому етапі відбувається збір контекстуальної та екстра текстуальної інформації, іншими словами, всієї додаткової інформації стосовно природи тексту, що допомагає вивчити аудіовізуальний переклад. Завдяки фоновій інформації можна дізнатись про контекст, у якому аудіовізуальний продукт був створений, а також про його прокат та сприйняття як оригінальною, так і цільовою аудиторією, та відповідно культурою.

Макроструктурний аналіз має справу з природою аудіовізуального тексту та порівнянням, що виконується між оригінальним текстом та дубльованим. Під час проведення цього аналізу беруть до уваги характеристики, притаманні аудіовізуальному тексту, а саме поєднання візуального та акустичного каналів. На етапі макроструктурного аналізу розглядають такі означальні коди: переклад графічних кодів: назва; інтертитри; вкладки; субтитри; переклад музичного коду: пісні.

Макроструктурний аналіз надає загальну ідею основних перекладацьких норм, підкреслюючи дубльований текст, та надає змогу споглядати перекладацькі стратегії. Будь-які структурні зміни, до яких вдався перекладач, на цьому етапі покажуть, чи перекладач віддав перевагу нормам оригінального тексту, чи перекладу.

На мікроструктурному рівні у центрі уваги опиняється лінгвістичний код, тобто всі усні діалоги між персонажами на екрані або поза ним. Порівняння оригінального тексту з перекладом на лексичному та морфологічному рівні допоможе нам виявити зміни, які були зроблені під час перекладу. Зміни, що стають помітними у перекладі як результати діяльності, класифікуються за відповідними перекладацькими техніками або стратегіями, які використовував перекладач. Таким чином, формуються норми аудіовізуального перекладу.

Останній етап, тобто міжсистемний аналіз, є рекапітулізацією попередніх трьох етапів. Цей аналіз надає спочатку оцінку мовної моделі, що використовувалась у дубльованому тексті, порівнюючи її з текстом оригіналу. Такий аналіз та порівняння оригінального тексту та тексту перекладу надає детальну інформацію про те, яка мова використовувалась у цих аудіовізуальних текстах. Запропонований підхід базується на тому факті, що переклади не є соціальними або культурними феноменами, що існують повністю ізольовано від інших культурних проявів, а навпаки, вони взаємодіють зі всіма іншими оригінальними творами та перекладами, що утворюють певну цілісну систему.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як підсумок можна сказати, що кожна з вище згаданих та проаналізованих моделей або схем аналізу аудіовізуальних перекладів має свої переваги та недоліки, проте всі вони демонструють різні підходи науковців до вирішення проблеми методології дослідження аудіовізуального перекладу, враховуючи його специфіку. Вибір тієї чи іншої моделі залежить від об'єкта, мети та завдань дослідження. Якщо ж жодна із запропонованих моделей не відповідає параметрам дослідження, то вона може слугувати основою для розробки власної моделі за допомогою необхідної трансформації та адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chaume F. Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation / F. Chaume. – Meta Journal, volume 49, No.1, 2004. – P. 12–24.
2. Diaz-Cintas J. Audiovisual Translation in the Third Millennium / J. Diaz-Cintaz // Traducción Subordinada (II). – Vigo : Universidade de Vigo, 2003. – P. 192–204.

3. Fois E. Audiovisual Translation: Theory and Practice [Electronic resource] / E. Fois. – Mode of access:<http://www.Between-journal.it/>
4. Karamitloglou F. Towards a Methodology for the Investigation of Norms in Audiovisual Translation / F. Karamitloglou. – Amsterdam, 2000. – 300 p.
5. Lambert J. On Describing Translation / J. Lambert and H. van Gorp. – London and Sydney : Croom Helm, 1985. – P. 42–53.
6. Merino. R. Traducción, tradición y manipulación: teatro Inglés in España / R. Merino. – Leon: University of Leon, 1994. – P. 57.
7. Nord C. Translating as a purposeful activity: functionalist approaches explained / C. Nord. – Manchester: St. Jerome, 1997. – P. 103–106.
8. Pisarska A. Współczesne tendencje przekładoznawcze : [Podręcznik dla studentów neo-filologii] / A. Pisarska, T. Tomaszewicz. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998. – 253 p.
9. Polumbo G. Key terms in Translation Studies / G. Polumbo. – Continuum, 2009. – P. 12
10. Rabadan R. Equivalencia y traducción. Problemática de la equivalencia translingüística inglés-español / R. Rabadan. – Leon: University of Leon. – 1991. – P. 67.
11. Toury G. Los estudios descriptivos de traducción y más allá: Metodología de la Investigación en Estudios de Traducción / G. Toury. – Madrid: Catedra, 2004. – P. 55–58.
12. Zubiria Z.B. Mapping the dubbing scene / Z. B. Zubiria. – Bern, 2013. – P. 93–98.